

nem szereplő tételekre, vagyis 15 új példányra és 18 új műre fordítani, ami meghaladja az egész állománynak öt százalékát.

Az új leírások lényegében igazodni kívánnak a Kotvan által korábban kialakított szerkezet-hez, csupán a részletekben ismerhető fel eltérő megoldás. Így a nemzetközi gyakorlatban megszokottnál jóval nagyobb számban felvonultott bibliográfiai hivatkozások korábban — a legfontosabbak értékelő kiemelését követően — megjelenésük időrendjében sorakoznak, a legújabb tételek esetében viszont betűrendben. Sajnos a legjelentősebb kiadványok közül az utolsó évtizedek során napvilágot látott folytatásokra történő hivatkozások kiegészítését hiába keresi a kötet olvasója. Így az olaszországi közgyűjtemények központi ősnymotatvány-katalógusának (IGI) idézése a negyedik kötettel és az R-betűvel megszűnik, jóllehet az utolsó betűk és az egészhez készült pótlás időközben már megjelent (pl. 461. = IGI 9238). Még ennél is inkább hiányolható a hivatkozás a kimagaslóan legfontosabb bibliográfiára, az ősnymotatványok világméretű és összesített katalógusának, a Gesamt-katalog der Wiegendrucke (GW) 1976 óta közreadott részére (pl. 192. = GW 9984, 193. = GW 10435). Ugyanakkor a 11. tétel esetében hivatkozott GW 1380/10 imaginárius szám, hiszen azt a GW berlini szerkesztősége csupán saját belső használatára adta, de azt nem publikálta. Bizonyára el lehetett volna az ott dolgozó szakemberek segítségével oszlatni a bibliográfiai azonosítatlan 361. tétel körüli bizonytalanságot. Feltehetően a kizárását javasolták volna a 382. tételnek, amelynél is a nemzetközi szakirodalomban a magyar központi ősnymotatvány-katalógus (CIH p. 767—768.) 1509 tájára, míg az olasz (IGI IV. p. 218.) közelebbi évszám nélkül, de határozottan a 16. századra datálja ezt az évszám nélkül készült kiadványt.

A reprezentatív kiállítású kötet — Kotvan korábbi kiadványának 48 fekete-fehér képével szemben — 14 színes és 24 fekete-fehér táblát tartalmaz, ami ha számban nem is, de minőségben örvendetes előrelépést jelent. A kötéstáblákról leválasztott naptártöredékek közül is nemegyszer az egyetlen ismert példány az egész világon. Így üdvözölni kell, hogy az egyik ilyen ritkaság (301. sz.) fényképe most látható a 33. táblán. Kár, hogy a 11. sz. alatt ugyancsak igen sommásan leírt unikum képének közreadása elmaradt.

A korábban még nem ismert kötetek provenienciája (pl. 253. és 376. Nyitráról) arra utal,

hogy a most Turócszentmártonban összevont könyvanyag részletesebb feldolgozása során még további, eddig lappangó ősnymotatványok előkerülésével lehet számolni. Érdekes a 30. tétel, amely a késmárki volt evangélikus liceum könyvtárából sodródott a Matica slovenskaba. Miután az említett szepességi gyűjtemény — ismereteink szerint — ma is önálló, felmerül az emberben a régi könyvtárak együtt tartásának szempontja, ill. a kérdés, hogy ez a kötet vajon miért került el onnan, ahol közel félszáz 15. századi könyvet őriznek?

Jóllehet a fentiekben több kritikai észrevétel megtételére kényszerült a kiadvány ismertetője, és bár abban viszonylag nem sok a korábról ismeretlen adat, mégis feltétlenül örömmel kell üdvözölni ezt a szép kiállítású kötetet, hiszen a két szomszédország közös múltjából a könyvkultúra néhány részletére derít fényt.

BORSA GEDEON

Foot, Mirjam M.: *The Henry Davis Gift: A Collection of Bookbindings. Vol. 1: Studies in the history of bookbinding. 2. Impression.* London 1982. The British Library. 351 l. 36 kép. — *Vol. 2: A catalogue of North-European bindings.* London 1983. The British Library. 446 l. 368 kép.

Henry Davis negyed századon keresztül vásárolta és gyűjtötte az értékes művészi könyvkötéseket, majd, hogy a szép kötések kedvelői és kutatói számára hozzáférhetővé tegye gyűjteményét, a British Museumnak ajándékozta. Az erről szóló megállapodást 1968-ban írták alá. Az ajándékozás feltételei szerint a könyvek külső letétként Henry Davis birtokában maradtak haláláig, de kiállítás vagy tanulmányozás céljára rendelkezésre álltak. Nem sokkal később Henry Davis régi ritka könyveiből hasonló alapítványt tett Coleraine-ben a New University of Ulster számára, majd a cambridge-i Fitzwilliam Museumnak is.

A szerző, Mirjam M. Foot, a British Library Európai Gyűjteményének helyettes igazgatója, több évtizedes köteskutatói múltra tekint vissza, s számtalan publikáció szerzője (korábban M. M. Romme néven).

A kötések, amelyek közül sokat a kor kiváló könyvkötői készítettek neves — olykor királyi és főúri — könyvgyűjtők megrendelésére, s amelyek egykor híres gyűjtemények részét képezték,

időben a XII. századtól a XX. századig, térben Egyiptomtól Mexikóig a kötéstörténet minden korszakát képviselik.

Az első kötet huszonöt tanulmányt tartalmaz, a második és a tervezett harmadik kötet a művészi kötéstáblák illusztrált katalógusa. A szerző olyan kötések választott tanulmányai tárgyául, amelyekről új tényeket sikerült megállapítani, vagy amelyeket most vizsgált először alaposabban. Ugyanakkor úgy igyekezett anyagát kiválasztani, hogy egy-egy adott kötés jól reprezentálja a különböző korszakokat és országokat. Nem titkolja személyes vonzódását a XVI. századi francia és németalföldi könyvkötőművészek, ezek közül is különösen Claude de Picques és Albert Magnus iránt. Jóllehet a Henry Davis gyűjtemény négy Grolier-kötést is tartalmaz, továbbá az angol kötéstörténet legkiemelkedőbb korszakának tartott, s a Stuartok restaurációjának idejéből húsznál több, neves mesterektől származó remek kötetet, ezekről Foot nem ír, minthogy róluk már jelentek meg tanulmányok, az utóbbiakról éppen Howard M. Nixon, Foot elődje és mestere tollából. Ugyanígy jár el a gyűjtemény olyan kiemelkedő darabjával, mint a sienai számadáskönyv-táblával, mert a másik neves angol kötéskutató, A. R. A. Hobson foglalkozik vele Grimaldiról készített és megjelenés előtt álló nagyobb lélegzetű munkájában. A tanulmánykötetben a szerző nem elemze XVIII. századinál későbbi kötetet, a katalóguskötetekben azonban a Henry Davis gyűjtemény minden darabját tételelesen leírja és közül róla képet.

Foot tanulmányai olvasmányosak, lebilincselő anyagismerettel tárja olvasója elé a korabeli történelmet, a főúri possesszorok életét, működését, és nemcsak az angol könyvkötések esetében. Az embernek az a benyomása, mintha William Bill, Robert Dudley vagy J. J. Fugger személyes ismerősei lennének. A Henry Davis gyűjteményben található kötések gyakran egybeveti a velük rokon, de más könyvtárakban található kötésekkel. Tanulmányai kiegészítik korábbi kötéskutatók eredményeit, az esszékhez gyakran kapcsolódik függelék, amelyben az eddig ismert kötéscsoporthoz Foot olykor még kétszer annyit tud hozzátenni (The MacDurnan Gospels Binder). Aprólékos filológiai módszerrel vizsgálja több egyidőben működő könyvkötőműhely kapcsolatát, elemzi a diszítószerszámok azonosságát, vagy éppen az alig érzékelhető különbségeket, a könyvkötőgenerációkat (apa—fiú), családi

kapcsolatokat (após—vő), adott esetben a Cambridge-i, XVII. századi kötések fő típusait, s bizonyítja be, hogy három helyett hét különböző csoportba sorolhatók. Az első kötet sikerrel kapcsol össze sok, korábban nem összetartozónak hitt kötetet, tár föl kevésbé ismert könyvgyűjtőket és mélyíti ismereteinket újabb adatokkal kevésbé híres könyvkötők tevékenységéről. De még a talán legnevesebb angol könyvkötőről, Roger Payne-ról is tud a szerző szenzációsan újat mondani. A szaklexikonok és kézikönyvek Payne születését 1739-re és Windsorba teszik, holott az etoni plébánia anyakönyvi bejegyzése szerint — amint Foot hivatkozik rá — 1738. dec. 8-án jegyezték be „Thomas Paine könyvkötő fia, Roger” keresztelését. Hamarosan ezután a család tényleg évekre Windsorba költözött, de tévhit, hogy Roger Payne ott született volna. Foot két figyelemre méltó levelet is közöl. Az egyikben azt a Payne-t ismerhetjük meg, aki kötésmintát mutat be megrendelőjének, jóváhagyást kér, s kívánság szerint hajlandó változtatni. A levelekből az is kitűnik, hogy a közhiedelemmel és az eddigi lexikon-adatokkal ellentétben Payne nem maga metszette be a leveleket!

A tanulmánykötet kilenc dolgozata foglalkozik angol könyvkötéstörténettel, a Franciaországot ilyen szempontból vizsgáló második rész hat tanulmányt tartalmaz. A Párizsban működő, de név szerint ismeretlen, ún. „Csipegető holló könyvkötő” (vagyis, akinek kötésein gyakran ilyen csipegető madár bélyegzője látható), nagy valószínűséggel azonos a nagy angol könyvbárárnak és gyűjtőnek, Thomas Wottonnak (1521—1586) kötésekét készítő „A” mesterrel. A második „francia” tanulmány éppen a Wottonnak dolgozó különböző párizsi műhelyeket és könyvkötőket igyekszik tisztázni, olykor vitázva az eddigi kutatási eredményekkel. A további három tanulmányban is szebbnél-szebb francia reneszánsz kötésekkel találkozunk, köztük egy mesteri alla greca kötéssel, de talán mindegyiket túlszárnyalja a Thomas Mahieu (vagy másképp Maioli), Franciaország kincstárnoka számára készített, s Footnál a 185. oldalon látható aranyozott reneszánsz kötés. A Maioli kötések zöme Claude de Picques, II. Henrik királyi könyvkötője műhelyéből került ki, de — mint Foot megállapítja — Maioli legalább még másik három párizsi könyvkötőt patronált. A XVIII. század néhány francia műhelyéről szólva a szerző leszögezi, hogy Franciaországban a XVII. század első negyedében már szétvált a könyvkötő és aranyo-

zó. Gyakran ugyanaz az aranyozó több könyvkötőnek is dolgozik. Ez a díszítőszerszámok alapján történő kötés meghatározást nehezíti, sőt egyes esetekben lehetetlenné teszi. Divatba jön a könyvkötőcímkek használata is, ami nem mindig segíti a kötéskutató dolgát (pedig milyen egyszerű módja volna a kötés azonosításának), mert ezeket sajnos nagyon könnyen el lehet távolítani, illetőleg beragasztani más kötésbe. Érdekes, hogy e parányi címkeket nem a könyvkötők használták szignóként, inkább volt fontos az üzlet vagy a könyv tulajdonosa számára. A számtalan, nálunk kevésbé ismert XVIII. századi francia könyvkötőmester kötései mellett elemzi a század három nagy könyvkötőcsaládjának, a Padeloup, a Lemonnier és a Derom család tevékenységét. (Sajnos Magyarországon e francia mesterektől, tudomásunk szerint, nincs könyvkötés.)

Ezután Foot egy-egy svájci és spanyol, két német, valamint három-három németalföldi és itáliai könyvkötővel vagy könyvgyűjtővel foglalkozik gondosan elemző tanulmányaiban. A spanyol nemesi kiváltságlevelek kötéseinak tárgyalásakor is bizonyosságát adja annak, hogy könyvekről és könyvkötésekről beszélni csak a történelmi háttér felvázolásával érdeemes. A könyvek a művelődéstörténettel, ez utóbbi pedig az adott ország egész történetével szorosan egybefonódik. Amszterdamban kb. 1635 és 1690 között a Magnus család minden tagja könyvkötő volt. Leghíresebb közöttük Albert Magnus, aki valószínűleg Franciaországban tanulta az aranyozást és elsőként alkalmazta Hollandiában. (Kötéseinek felépítése, csinos, apró pontozott és folytonos vonalú csavart indás és virágbélyegzői előképeivé váltak a néhány évtizeddel később hasonló stílusban készült aranyozott nagyszombati kötéseknek is.) Az amszterdami aranyozott barokk kötések bélyegzői és indás-madaras görgetői variánsai azt sugallják, hogy több könyvkötőműhellyel kell számolni, hiszen miért lenne sok hasonló variáns díszítőszerszám egyetlen atelier-ben. Ezt a jogos feltevését Foot még egy külön, az Albert Magnus tanulmányt követő eszében bővebben is kifejti.

Egy tipikus német reneszánsz és egy „welsch”, vagyis itáliai reneszánsz kötetet mutat be Foot a Henry Davis gyűjtemény német provenienciájú kötései közül. A könyvgyűjtő és a szép kötések iránt vonzó európai arisztokraták között az Ebeleben család neve és Hans Harreré, Szász Ágost választófejedelem (ugyan-

csak híres könyvbarát) kincstárnokáé, jól ismert. A Harrer számára készített, gazdagon aranyozott bőrkötést Caspar Meuser — Jacob Krause mellett a németek másik leghíresebb könyvkötőmestere — kötötte, s a tanulmányban Foot él az alkalommal, hogy mindkettőjük pályájáról és működéséről szóljon.

Az itáliai fejezetet egy Bolognában, de feltehetően az előbb említett Nicolaus von Ebeleben számára készített kötés vezeti be. A következő tanulmány egy velencei, XVI. századi műhely választ tárgyául, amely sokat dolgozott a Fuggereknek, de éppen Foot bizonyítja be — bőséges függelékben, öt csoportba sorolva az innen származó kötések —, hogy sokkal szélesebb klientúrája volt. Az utolsó tanulmány két római, a késő XVI. századi ún. Borghese- és a XVII. századi Rospigliosi-műhely tevékenységét és kötéseit elemzi, s fűz az utóbbihoz egy kilencven darabból álló kötésjegyzéket.

Az országokként, s ezen belül időrendben következő tanulmánycsoportok egymásutánisága nem esetleges. Foot tudatosan, s engedve a művészi hatások és befolyások irányának rendezte fejezeteket. A francia kötéseknel az angol bibliofil, Thomas Wotton az átvezető, akinek Párizsban is dolgoztak, a svájci kötés elemzések németalföldi kapcsolatokra derül fény, a németalföldieknel a de Smet család egy másik tagjával találkozunk, a német possesszorok kötéseinak egy része éppúgy kapcsolódik Párizshoz vagy Lyonhoz, mint Észak-Itália városaihoz. Újra és újra ismerős könyvgyűjtők nevével találkozunk a különböző tanulmányokban, s az ember eltűnődik azon, hogy milyen egységes is volt Európa (a művelt Európa) 1800 előtt.

Az első kötet először 1978-ban jelent meg, s öt év múlva, 1983-ban a második, de közben 1982-ben másodsor is kiadták a tanulmánykötetet. Annak idején az volt a szerző szándéka, hogy a második, vagyis a katalóguskötet tartalmazni fogja a Henry Davis gyűjtemény összes kötését. A kötéskatalógusoknál az illusztrálás igen fontos, s nem is volt kérdés ennél a kötetnél, hogy minden kötésről közöljenek képet, de hogy mekkorát, az menet közben dőlt el. Ha egy kötetbe zsúfolták volna az összes kötetet, postai bélyegnél alig nagyobb képeknek jutott volna csak hely, ami a kötéskutatóknak adott esetben inkább csak bosszúság, mint segítség. Csak üdvözölni lehet tehát a döntést, hogy két kötetre osztották a katalógus részt, s jól látható, élvezhető, normális méretű fekete-fehér képeket közölnek. (A színe-

ket leírás alapján inkább lehet fantáziával pótolni.) Így lehetővé válik a kutató számára, hogy a kötés-meghatározáshoz és -azonosításhoz is segítségül vegye ezt a katalógust. A legpontosabb leírás sem pótolhatja ugyanis a kötésről készült képet! E katalógust eleve a kötés-kutatókon kívül könyvtárosoknak, könyvkereskedőknek és könyvgyűjtőknek szánták.

E második kötetben a Brit szigetek (tehát Írország is), a Németalföld (beleértve természetesen Belgiumot), Németország, Dánia és Ausztria kötéseivel találkozhatunk. A harmadik kötet tartalmazza majd Dél-Európa, Francia-, Spanyol- és Olaszország, illetőleg néhány kelet-európai, valamint amerikai és ázsiai ország kötéseit.

A második kötetben összesen 368 kötés van, ebből 250, tehát a kötések kétharmada angol (és skót és ír). Az országon belüli sorrendet a szigorú kronológia szabja meg. A tételek folyamatosan számozottak. Minden tétel a címfejjel kezdődik, amely közli a kötés helyét, s ha lehet, a könyvkötő nevét, az első tulajdonost, akinek készült a kötés, s a kötés körülbelüli idejét. Ezután következnek a könyv adatai, szerző, cím, impresszum adatok, majd mindhárom méret (a gerincevastagság is) mm-ben és a jelzet. Külön bekezdésben olvasható a kötés tömör leírása, a gerinc díszítése, veretek, kapcsok, esetleges bőrnýílás, s a festett, márványozott, vagy pergamen, esetleg dublür előzők. Új bekezdés a provenienciáról szóló tudnivalók, itt a szerző időrendben felsorolja a tulajdonosokat, eladás esetén a könyvkereskedőket és az aukciókat, amivel a könyv útja több évszázadon keresztül követhetővé válik. Újabb bekezdés a hivatkozások és az irodalom, ahol a szerző ismét kiváltja olvasója osztatlan elismerését anyagismeretével és tájékozottságával. Jelzi az íráshordozó anyagát, kódex esetén azt is, ha vonalazott. Az utolsó, a megjegyzés rovatban, ha van, gyakran a könyvkötőre vonatkozó információ olvasható. Ez a modern kötések esetében a könyvkötő rövid életrajzát jelenti. Rendkívül informatív! Amennyire csak lehetett, törekedtek a kötés fényképét a szöveghez legközelebb elhelyezni. Általában irigylésre méltóan jó állapotban vannak a kötések (mintha azt tükröznék, hogy mindig nagy becsben álltak), s a felvételek is nagyon jók többnyire. A vaknyomasztás gótikus kötésekénél nehezebb dolga volt a fotósoknak, talán jó lett volna egy-egy bélyegző eredeti méretben is (pl. a 288. tétel esetében a mesterjegy). A második kötet elején rövidítési jegyzék és a felhasznált irodalom listája, a kötet végén könyvkötő- és prosszessor-index van.

Hogy a British Library Henry Davis gyűjteménye a kötéstörténet csaknem egészét átfogja, az az alapító körültekintő vásárlásának köszönhető, de hogy ebből a speciális gyűjteményből nemcsak egy átlagos, mutató albumkötet lett, hanem a könyves szakemberek, különösen a kötéskutatók nélkülözhetetlen kézikönyve, ez Mirjam M. Foot érdeme. Nagyon várjuk a harmadik kötetet!

ROZSONDAI MARIANNE

Hangiu, Ion: Dicționar al presei literare românești (1790—1982). Argument de Ion Dodu Bălan. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, 510.

Az első romániai nyomtatott újság, a francia nyelvű *Courrier de Moldavie* 1790 tavaszán, Moldva székvárosában, Iași-ban jelent meg Potemkin herceg orosz csapatainak közlönyeként.

A román sajtó alapjainak lerakásához a kedvező körülményeket a XIX. század első évtizedei jelentették. Román nyelven írt első időszaki kiadvány, ókori és újkori történelmi források gyűjteménye, a *Chrestomaticul românesc* 1820-ban jelent meg Csernovitzban, Theodor Racocce, a galíciai kormányzóság tolmácsának szerkesztésében. Az első román nyelvű folyóiratnak tartott *Biblioteca românească* havonta jelent meg a budai Egyetemi Nyomdában, a bukaresti könyvügynök, Zaharia Carcalechi szerkesztésében. Dátum: 1821. A Lipszében 1827-ben megjelenő *Fama Lipschii* az első román nyelvű újság. Ezt I. M. K. Rosetti orvostanhallgató szerkesztette. Dănicu Golescu havasalföldi bojár író támogatásával.

Az irodalmi sajtó a XIX. század első felének kulturális és politikai kiadványaiból nőtt ki. A modern román irodalom az irodalmi sajtó megjelenésétől keltezhető, amelynek alapjait olyan literátorok rakták le, mint I. H. Rădulescu, Gh. Asachi, Gh. Barițiu. Szerkesztésükben jelennek meg a kezdeti időszak fontosabb kiadványai: *Curierul românesc* (1829), *Albina românească* (1829) és *Gazeta de Transilvania* (1838). Az irodalom további fejlődésének majdnem minden mozzanata egy-egy irodalmi folyóirathoz, vagy egyes vezetők nevéhez fűződik. A nemzeti ébredés irányzatának hordozója és az irodalom elméleti megalapozója a múlt század 5—6. évtizedében a Mihail Kogălniceanu szerkesztette *Dacia literară* (1840). Az utána megjelentek közül a